



ÇEVRESEL GÜVENLİK VE SINIRAŞAN ÇEVRE SUÇLARI

Şafak KAYPAK

Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, skaypak@gmail.com, 0326.245.5850

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, güvenlikte çevresel açıdan oluşmaya başlayan dönüşüm sürecini incelemek ve bu doğrultuda çevre suçlarını konu almaktır. Yapılacak incelemede çıkış noktası, 21. yüzyılda nüfustaki artışa ve teknolojik gelişmelere koşut olarak çevrenin de güvenliğinin kalmadığı ve çevreye yönelik suçların da artmış olmasıdır. Dünyada yaşanan hızlı değişim sürecine bağlı olarak günümüzün yaşam koşulları da hızla değişmekte ve yeni sorunlar ve gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Değişimin en çarpıcı yaşandığı yerlerden biri, güvenliğin gittikçe daha çok hissedildiği uluslararası alanlardır. Suç oranlarında gittikçe artan bir seyir izlenmekte ve işlenen suçların niteliği değişmektedir. Küreselleşmeye paralel olarak çevre suçlarının da küreselleştiği, ülke sınırlarını aştığı görülmektedir. Suçlar, bireysel temelden çıkıp kitleleşip küresel boyuta taşınmış; sınıraşan suçlar içinde yer alan kadın, organ, göçmen, uyuşturucu ticaretine; terörizm, siber suçlar, çevre suçları da eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Çevresel Güvenlik, Suç ve Sınıraşan Çevre Suçu.

ENVIRONMENTAL SECURITY AND TRANSNATIONAL ENVIRONMENT CRIMES

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine the transformation process which occurs in the means of security environmentally and the study accordingly deals with the environmental crimes. Starting point of the investigation is the increase in population and technological developments in the 21st century meanwhile the environment to be unsafe and the increase of crimes on environment. Depending on the process of rapid change in the world, today's living conditions have been changing rapidly as well and new requirements and phenomena emerge. One of the most striking changes in the places where security is being felt more and more is international areas. It is noticed that crime rates have increased and the nature of the crimes committed has been changing. It is understood that in parallel to globalization, environmental crimes are globalized and exceed the boundaries of a country. Having a global dimension, the nature of the crimes has evolved from individual to collective; terrorism, cyber crimes and environmental crimes have been added to the current ones which already exist in transnational crimes such as female, body, immigration and drug trafficking.

Key Words: Security, Environmental Security, Crime and Transnational Environment Crime

GİRİŞ

21. yüzyılda hayatın tüm alanlarında bilgi teknolojisine dayalı hızlı değişimlere tanık olunmaktadır. Dünyanın geçirdiği savaşlar sonucunda oluşan yeni sosyal ve ekonomik yapıların neden olduğu, ülkeler arasında sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanda bir işbirliği ve bütünleşmenin sağlandığı küreselleşme süreci bütün hızı ile sürmektedir. Bilgi çağı, ulaşım, iletişim, yapılaşma vb. gibi birçok konuda insan hayatını kolaylaştırıcı olanakları yaratırken olumsuz sonuçlar da doğurabilmekte; küreselleşme, fırsatların, olanakların, sorunların ve suçların da küreselleşmesine neden olmaktadır. Bu süreç, en açık biçimde yaşadığımız çevrede hissedilmektedir.

Sanayileşme ile birlikte hızlanan çevre sorunlarının, kirliliğin kaynağı olan ülke ile sınırlı kalmadığı, küresel bir sorun olduğu gerçeği anlaşılmış bulunmaktadır. Çevreye ilişkin sorunlar, ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyümüştür. Sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı, insanlığın yaşamını tehdit eder hale gelmiş; geleceğe yönelik bir güven sorunu oluşturmuş ve insanlığa karşı suç halini almıştır. Hatta uluslararası çevre suçlarını *soykırım* olarak değerlendirmek gerektiği dile getirilmektedir. O yüzden, güvenlik sorununa sadece suç ve şiddet penceresinden bakmak doğru olmaz. Güvenlik artık yalnızca devletlerin varolmalarını değil aynı zamanda değerleri, toplumsal ilişkileri ve insanların yaşam tarzlarının korunmasını da içermektedir. İnsanlar çevrelerini güvenlik durumlarıyla birlikte düşünmekte; yaşam, tatil, yerleşim ve sanatsal etkinliklerin güvenlik içinde olmasını istemektedirler. Çevre değerlerinin korunabilmesi, çevre değerleriyle insanın birbirinden ayrılamayan bütünlük bir yapıya sahip olduğunu görmekle mümkündür. Bu nedenle, güvenliğe yönelik tehdit ve tehlikelerin kapsamı genişleyerek çevresel etkenlerin de göz önüne alınması gerekliliği ortaya çıkmış, *çevresel güvenlik* kavramı gündeme gelmiştir.



Özet olarak bu çalışmada, çevre ve suç arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinde, güvenliğe hizmet edecek perspektifler ve ortaya çıkan son gelişmelerin sınıraşırı çevreye yansıma şekli incelenmektedir. Bu çalışmanın hipotezi, çevre suçlarının küreselleşmiş bir güvenlik sorunu olduğudur. Bu bağlamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, güvenlik kavramı tanımlanacaktır. İkinci bölümde, çevresel güvenlik anlatılacaktır. Üçüncü bölümde, suç ve sınıraşırı çevre suçları ile ilgili konulara değinilmektedir. Son bölüm ise, sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

GÜVENLİK KAVRAMI

Güven sözcük temelinde dayalı olan *güven-lik*, dış etkenlere bağlı olarak tanımlanır ve kavram olarak aktif değil pasif bir içeriğe sahiptir. *Güvenlik*, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2011). Güvenlik, güven içinde olma, tehlike bulunmaması hali, emin ve rahat olma durumu şeklinde ifade edilir (Kaypak, 2012: 3). Kişilerin güven içinde olmaları, her türlü saldırı, tehdit ve olası kazalara karşı korunması anlamına gelmektedir. Kısaca, kişilerin can, ırz ve mallarına gelebilecek tehlike ve tehditlerin yokluğunu ifade eder (Pektaş, 2003: 22).

Güvenlik, toplum ve bireylerin çeşitli etkenlerden zarar görmeyen yaşayabilmesidir. O nedenle, güvenlik sözcüğü emniyet ve asayiş sözcüklerini de çağırır. *Emniyet*, güven, inanma, itimat, güvenlik işlerinin yürütüldüğü yer olarak tanımlanır (www.tdk.gov.tr, 2011). Emniyet güvende olma, yani tehlikede olmama durumudur; güvenlikten daha dar, somut ve olumlu bir içeriğe sahiptir. Güvenlik, soyut ve olumsuz içeriklidir. Bir yerde tehlike içinde olma durumu varsa, kendimizi güvende hissetmiyorsak, orada güvenlik sorunu var demektir. Güvenlik o yüzden bir duygu ve algıdır. Bir kişi yarın ne olacak endişesi taşıyor, neyle karşılaşacağını bilmiyorsa; bulunduğu ortamı huzurun sağlandığı bir yer olarak algılamıyorsa, güven hissetmeyecektir. Güvenlik zarara uğramamak ve korku içinde olmamak halidir. Arnold Wolfers bu tanımlamayı iki bileşene bölmektedir: *Güvenlik objektif anlamda*, eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması; *subjektif anlamda ise*, bu değerlere yönelik bir saldırı olacağı korkusu taşımamaktır (Buzan, 1991: 17'den aktaran Karabulut, 2009: 3). Güvenlik sözcüğü asayiş ile de beraber düşünülmelidir (Kaya, 2009). *Asayiş*, bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr, 2011). Asayiş, korku ve endişeden uzak olma, yasa, nizam ve hâkimiyetin oluşu, huzur, düzenlilik ve sükûnet hâlidir (Kaypak, 2012: 3).

İnsanları toplu halde yaşamaya iten nedenlerin başında güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Sosyal bilimci *Abraham Maslow'un "İhtiyaçlar Piramidi"nde ihtiyaçlar sıralaması*; fizyolojik, güvenlik, toplumsal, saygı ve kendini gerçekleştirme şeklindedir (Maslow, 1968: 38). Güvenlik ihtiyacı, yaşamak için zorunlu fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Beslenme ihtiyacının ardından güvenli bir ortamda barınma isteği gelmektedir. Güvenlik kavramı, insanların toplu ve yerleşik hayatlarının ilerleyip gelişmesi ile birlikte sistemleşme sürecine girmiştir. İnsanın insan gibi yaşayabilmesi için maddi varlığının yanında, manevi varlığının da korunması gerekir. Yaşama hakkı ile temel hak ve özgürlüklere sahip olmak ancak huzurlu ve güvenli bir ortamda mümkündür. İnsanın kendini fiziksel, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güvende hissetmek istemesi güvenlik ihtiyacını getirmiştir. İnsanlar her ortamda kendilerinin güvende olmasını isterler. Dolayısıyla her insan topluluğunun yaşamını sürdürebilmesi için bir düzene, disipline ve güvene ihtiyacı vardır. Güvenliğin sağlanması, toplumsal bir ihtiyaçtır ve toplumda huzur, sükûnet ve asayişin sürekli olarak sağlanması anlamına gelir. Bireyin kendi güvenliğini sağlamasından, kurumsal sağlamaya doğru yol almıştır. İnsanların huzur ve güvenliğinin sağlanması, güven ortamının devam ettirilmesi düşüncesi vazgeçilmez bir olgu olarak devletlerin karşısına çıkmıştır. Güvenlik hizmetinin toplumsal hayattaki yerine bakıldığı zaman, kamu düzeninin sağlanmasının, toplum halinde yaşayabilmenin birinci derecede önemli koşulu olduğu görülür.

Kamu düzeninin sağlanması ve ülke sınırları içinde yaşayan insanların temel hak ve özgürlüklerini korumak, huzur içinde yaşamalarını sağlamak, böyle bir ortamı hazırlamak ve ortamın sürekliliği için gerekli önlemleri almak temelde devletin görevidir (Toprak, 2001a: 130-131). Bu ihtiyaç arzu edilen şekilde karşılanmayınca diğer ihtiyaçlar, ihtiyaç olarak ortaya çıkmaz. Kamu düzeni emniyetli bir ortama karşılık gelir. Emniyetli ortam, asayişin sağlandığı ve her şeyin yerli yerinde olduğu bir çevreyi ifade eder. Can ve mal güvenliği sağlanmamış, güvenlik ihtiyacı karşılanmamış hiçbir birey, sosyalleşmeye, iş ve özel hayatında kişisel gelişimini tamamlama başarısına erişemez. Güvenlik ihtiyacını karşılama hizmeti, içeriği gereği kamusal bir hizmettir. Kamu hizmetleri, bir ülkede bütün



toplumu ilgilendiren etkinlikleri içermektedir. Güvenlik hizmeti, toplum hayatında büyük önem arz eden bir kamu hizmetidir. Güvenlik hizmetleri, kamu gücüne dayalı, koruyucu, karışmacı ve bütünüyle özel kesime bırakılamaz nitelikleriyle diğer kamu hizmetlerinden ayrılır. Yapısı gereği özen ve dikkat isteyen güvenlik hizmetinin, devletin denetiminde yapılması ve insanların can ve mal emniyeti ile ilgili olduğundan kontrol unsurunun elden çıkartılmaması ve kurullarla sağlanması gerektiği muhakkaktır (Toprak, 2001b: 6).

Güvenlik olgusu, çağdaş devletlerin olmazsa olmaz hizmet alanları arasında yer almakta ve devletlerin var olma nedenlerinin başında gelmektedir. *Güvenliğin ülke açısından*, hem ülke içine hem de ülke dışına bakan yönleri, iç ve dış güvenlik olarak adlandırılır. Güvenlik hizmetlerinin yürütülmesi, bakımından kamu düzeninin korunması ve devamlının sağlanması toplumun emniyet içinde varlığını sürdürmesi yönüyle vazgeçilmezdir. Bu anlamda, güvenlik, birey ya da toplumun huzur içinde yaşaması, iç ve dış tehditlere karşı korunabilme yeteneği ve kapasitesidir. Bu kapasiteye sahip toplum güvenli toplum sayılır; birey ise güvenli bireydir. Devletin varlığına, ulusal ekonomiye, toprak bütünlüğüne yönelik tehditler genel ve ulusal güvenlik kapsamında değerlendirilir. Toplumda insanların huzurunu kaçıran suç ve suçlularla mücadele etmek için gerekli tüm önlemlerin alınması, suç faillerinin yakalanarak gereken yasal işleme tabi tutulması, devletin topluma sunduğu önemli hizmetlerdendir. Toplumun ve bireylerin her türlü suça karşı korunması, temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi bir ortamın sağlanması, devlet adına otorite yetkisini kullanan güvenlik güçleri tarafından yerine getirilir (Şafak, 1989: 72). Güvenliğin yalnız ulusal sınırlar içinde sağlanamayacağı, alınacak önlemlerin ve yapılacak eylemlerin, o ülkenin jeopolitik konumu ve ekonomik gücü ile orantılı olarak bölgesel, kimi zaman da küresel ölçekte ele alınması gerektiği de bilinen bir gerçektir (Uğurlu, 2006: 3). Güvenlik geniş kapsamlıdır; bireyin kendini sakınmasından, devletin, ülkenin korunmasına, kazaların önlenmesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. *Güvenlik alan açısından*; bireysel, toplumsal, bölgesel, ülkesel ve küresel güvenlik olarak karşımıza gelebilir. İş güvenliği, sosyal güvenlik, milli güvenlik ve kamu güvenliği gibi çeşitler de olabilir.

Güvenlik kavramının değişimiyle birlikte güvenliğin boyutları ve kapsamı da değişmiştir. Güvenlik de bir bakıma küreselleşmiştir. Güvenlik boyutu, ülke güvenliği kavramından uluslararası güvenlik şeklinde tanımlanan bölgesel ve küresel güvenlik anlayışına kaymıştır (Sandıklı, 2011). Politik, ekonomik, sosyal, kültürel pek çok boyuta sahip küreselleşmenin yeni uluslararası güvenlik mimarisinin şekillendirmedeki etkisi önemlidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının ortadan kalkması ile başlayan yumuşama süreci (détant) başta ekonomik olmak üzere pek çok alanda daha önce birbirlerini “diğeri” olarak tanımlayan devletlerin işbirliğine yönelmesine yol açmıştır. Devletler, aralarındaki sorunları genel olarak askeri güç kullanmadan çözüme arayışındadırlar. Ama gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin tehdit algıları bazı durumlarda çatışabilmektedir. Bunun nedeni, ülkelerin ortak tehdit algısı geliştirememiş olmasında yatmaktadır. Küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu bağımlılığın güvenlik boyutuna yansması olarak değerlendirilebilecek bu süreç, güçsüz ülkelerin ulusal güvenliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşmenin yol açtığı bir diğer durum; “düşman kim, nerede, ne vasıtayla, ne yapabilir” sorularının karşılıklarını tahmin etmeyi güçleştirmiş olmasıdır (Çetin, 2003). Teknolojinin nimetlerinden yararlanmayı bilen yeni “görünmez” tehditler, tüm ülkeleri tehdit etmektedir. Saldırganın muhatabından göreceli olarak daha zayıf olmasına karşın muhatabının zafiyetlerinden yararlanmaya yönelerek oluşturduğu tehdit olarak tanımlanan “asimetrik tehdit”, ani ve hazırlıksız saldırıyla karşı karşıya kalma olasılığını artırmıştır. Asimetrik tehdit, her ne kadar Batı tarafından “güçsüzün güçlüye yönelttiği tehdit” olarak tanımlansa da; ekonomik saldırı, etnik ayrımcılığın körüklenmesi gibi farklı şekillerde güçlüden güçsüze doğru da yöneltilmekte ve ekonomik, politik, sosyal sistemlerdeki huzursuzluğu tetiklemektedir (Yavuz, 2010). Küreselleşme, bizi güvenlik kavramını yeniden düşünmeye ve tanımlamaya sevk etmekte ve bu bağlamda gündemdeki güvenlik sorunlarının farklılaşmasına yol açmaktadır. Daha önce devletlere veya devlet egemenliğine sıkıca bağlı olan güvenlik anlayışı, yerini, vatandaşın kendini güvenlikten yoksun hissetmesine yol açan her türlü etkenin, hükümetlerce dikkate alınması gerekliliğine bırakmaktadır. Tüm insanlığın kendini ait hissettiği bir küresel toplum şu an oluşturulamamıştır (Kaypak, 2011: 52). Devletler sistemi devam etmekte ve zaman zaman karşılıklı güven bunalımlarının doğmasına yol açabilmektedir.

Güvenlik, küresel tehdit ve risklerin artmasıyla en önemli araç olarak ortaya çıkmaktadır. Tehditler, riskler ve fırsatlar dünyayı şekillendirmekte; politika belirlemede bu güçler etkin olmaktadır. Güvenliği ayakta tutan, bireysel güvenlik, toplumsal güvenlik, sistem ve hizmet güvenliği gibi geleneksel temeller esnek olamamakta ve ihtiyaca karşılık verememektedir. Artık yeni güvenlik algılamalarında “görünmeyen” hasımlar ortaya çıkmıştır (Yavuz, 2010). Nüfusun büyümesi, kentleşme hızı, küreselleşme, çevresel bozulma, dijital teknolojinin yayılması ve jeopolitik



düzensizlikler gibi değişimin dinamik süreçlerinden oluşan tarihsel bir geçiş yaşanmaktadır. Sorunlar, tüm insanları etkilemekte ve bu insanların birçoğu da gelişmekte olan bölgelerde yaşamaktadır. Bu tür sorunlar onların güvenliğiyle ilintilidir (Kaypak, 2012: 14). Küresel boyutta insan güvenliği, sürdürülebilirlik hedefleri ile ciddi bir konu olarak belirmiştir. Güvenlik olmadan özgürlük ve özgürlük olmadan da barışın olmayacağı açıktır. Bu düşünce doğrultusunda güvenli yaşam ajandası oluşturulmuştur. Bu ajandanın bileşenleri; *bağdaştırıcı güvenlik, önleyici güvenlik, insan güvenliği* olarak saptanmıştır. Bu üç bileşen arasındaki ilişki güvenli yaşamın çerçevesini çizmektedir (Frevel, 2006: 5).

ÇEVRESEL GÜVENLİK

Çevre, bir canlının içinde var olduğu ortam ve koşullardır. Canlıların hayat işlevlerini sürdürdüğü canlı ve cansız öğeler arasındaki kimyasal ve fiziksel işlevlerin dengede olduğu bir ortamdır. Bu anlamıyla çevre, bütün canlı varlıkların yaşamlarını sürdürdükleri, farklı şekillerde etkilendikleri ve etkiledikleri bir ortamdır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 22). Çevrenin sınırları esnekler. Zira çevre kendi başına değil merkezdeki şeye göre belirlenmekte ve kastedilen çevre de, o şeyin dışındaki, onu sınırlayan veya saran ortam olmaktadır. Çevre dar anlamda, tüm canlıların ortak yaşama alanlarını oluşturan hava, su ve toprak şeklinde ifade edilebilir. Çevreye geniş anlamda bakıldığında, tek bir çevre söz konusudur: o da yaşadığımız dünyadır. Çevre bireyin dışındaki her şey olarak tanımlanmaktadır artık. Canlı-cansız her şeyi kapsamakta; hem doğal ve yapay değerleri hem de toplumsal ortamı içine almaktadır. Çevre, evrensel değerler bütünüdür. Bitki, hayvan toplulukları, cansız varlıklar, insanın tarih boyunca yarattığı uygarlık ve bu uygarlığın ürünleri tüm insanların ortak varlığıdır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 32).

Çevre sorunları, türlü insan faaliyetleri nedeni ile çevresel değerlerin zarar görmesi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Hava, su ve toprağın zamanla niteliğinin bozulması yaşanırılığını yitirmesi, yaşam ortamları değiştiği ya da insan gereksinimleri uğruna aşırı tüketildiği için bitki ve hayvan topluluklarının yok olmaya yüz tutması çevresel değerlerin yitirilmesinin göstergesi olmaktadır. Çevre sorunları daha çok çevre kirliliği olarak görülmüştür. *Çevre kirliliği*, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkidir (2872 sayılı Çevre Kanunu, md. 2). Çevresel kirlenme ve bozulmanın yol açtığı zarar yaygın bir nitelik taşımaktadır. Özellikle uzun dönemli etkileri de dikkate alındığında, yalnız tek bir kişiyi değil diğer kişileri, herkesi, hatta gelecek kuşakları tek bir ulusu değil bütün ulusları, yalnız insanları değil tüm organizmaları ve ekolojik dengeyi etkilemektedir. Çevre korunması, hızla kaybettığımız ve yerine yenisini koyamadığımız kaynakların bakım ve korunmasını içerir. Çevre koruma, hem süregelen durumun değişikliğe uğramasını önlemeyi ve hem de zararlı durumu bertaraf etmeyi hedefler.

Çevresel yıkım, sınırlar, etnik ve ulusal rekabet, kaynak kıtlıkları, su savaşları birbirleriyle ilişkilidir. Bu yüzden dünyada barış ve güvenlik nedenleri değişmiştir. Çevre bugün, güvenlik, barış, huzur, adalet ve hak kavramlarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Güvenlik kavramı, geleneksel anlamda, uzun süre askeri güvenlik olarak algılanmış ve açıklanmıştır. Güvenlik, günümüzde salt askeri terimlerle tanımlanmamakta; uluslararası uyumsuzlukların halledilmesi için askeri güç dengeleri, zorlama ve şiddet kullanımı ile ilişkili olarak algılanmamaktadır. Devletlerarasında savaş olmaması, uluslararası barış ve güvenlik için güvence sayılmamaktadır (Karabulut, 2009: 3). Terörist eylemler nedeniyle güvenlik kaygılarının ön plana çıkmış olması, çevresel ortam kaygılarını arka plana itmiş, siyasal kaygıları öne çekmiştir. Ama çevre ve yaşam güvenliğini sağlayamadığımızda, siyasal güvenliğin de bir anlamının olmayacağı bilinmektedir. Çünkü yaşamın sürdürülebilirliği, bütün öteki kaygılardan önce gelmekte ve güvenliğin de zeminini oluşturmaktadır. Ekonomik, toplumsal, insani ve çevre konularındaki istikrarsızlık, dünya barışı ve güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Bu durumda ülke içi güvenlik; hızlı nüfus artışından, büyük yerleşme merkezlerine akan iç göçlerden, tarımsal üretimdeki gerilemeden, tekil ve çoğul terörden ayrı düşünülmemekte ve yaşanan çevrenin korunmasını içermektedir. Dış güvenlikte ise, dış ülkelerin tehdidi anlamında ülkeler arasındaki huzursuzluk ve siyasal tartışmaların temelinde, su ve petrol gibi doğal varlıklar en önemli yeri almaktadır. Boğazlardan ağır gemilerin geçmesinden, petrol taşınmasının getirdiği ekolojik riskler, ortak akarsuyu ve gökyüzünü kullanma, ısınma için kullanılan doğal gazın dış ülkelere sağlanması kadar birçok konu, dış politika ve çevre konuları arasındaki bağları açıkça göstermektedir.

Küresel boyutta güvenliğe yönelik tehdit ve risklerle birlikte yerel bağlam, güvenli çevre olgusunu gündeme taşımış; güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesini bir zorunluluk haline getirmiştir (Karabulut, 2009: 2). Örneğin, nükleer silahlar ulusların güvenliğini tehdit etmekte, insanlığı, nükleer silahların kendileri kadar, silahlanmaya kaynak



ayırması da tehdit etmektedir. Silahlanma yarışı, bölgesel ve uluslararası çatışmaları körükleyerek dünya barışı ve çevresel güvenlik için büyük bir tehlike oluşturmaktadır (Keleş, 2006: 6). Yeni dünya düzeninde, Ortadoğu'daki gibi yerel savaşlar ve dünya ölçeğindeki egemenlik savaşları, milliyetçi ve dinci ideolojilerle ve özellikle uluslararası suç örgütlerinin, davranış ve eylemlerinin küresel ölçekte pay kapma paydasında birbirlerini desteklemeleri ile büyüyen ve kitlesel imha silahlarının üretimiyle desteklenen küresel terör, sanayileşme gibi faktörlerle süregelen hava kirliliği, susuzluk, kuraklık ve ozon tabakasının delinmesi gibi çevresel bozulma; küresel ısınma, iklim değişiklikleri ile oluşan depremler, aşırı soğuklar, tsunami ve seller gibi doğal afetler, kıtlık, işsizlik gibi nedenlerle kırsal yerleşmelerin kitlesel göçlerle terk edilmesiyle artan oranlardaki kentleşme, nüfus artışı, yenilenemez doğal kaynakları yadsıyan yerleşme tercihleri, çevre kirliliği ve birçok farklı etkenlerle ortaya çıkan ve hızla yayılan SARS, AIDS, kuş gribi, HIV-AIDS gibi tehdit yaratan unsurlar, küresel söylem ve yaptırımlarla ulus-devletin etkinliğini yitirmesine paralel olarak önem kazanan konut edineme ve yoksulluk, sağlık, eğitim vb. temel kentsel hizmetlerden yararlanamama gibi faktörlerle suç ve şiddetin ve dolayısıyla kentsel gerilim, korku ve huzursuzluğun artması gibi toplumsal güvenliğe karşı tehdit ve riskler; güvenli çevre yaklaşımını toplumsal hareketliliğin hayatın her yönü ile ilintili olarak yaşam kalitesi parametreleri içinde değerlendirilmesi gerekliliğini zorunlu kılmaktadır (Axworthy vd., 2006'dan aktaran Aksoy, 2009). Kitle imha silahları, terörizm, çevresel sorunlar, sosyal eşitsizlik, göçler, organize suçlar vb., devletleri "ulusal güvenlik" ve "ulusal çıkar" kavramlarıyla neyin kastedildiğini tekrar gözden geçirmeye zorlamaktadır. Küreselleşmenin etkisine bağlı olarak tehdit yaratan unsurların sınır tanımamaya başladığı görülmektedir (Çetin, 2003).

Çevresel güvenlik, çevresel bozulmaların güvenliği tehdit etmesi olarak kavramlaştırılabilir Çevresel güvenlik, çevreye ilişkin bir güvenlik sorunudur. Kastedilen en küçüğünden en büyüğüne yerelden küresele bir güvenlidir. Yaşanılan çevreyi tehdit eden her türlü sorun bu güvenlik alanının içine girmektedir. Sonuçları siyasi istikrarsızlık ve belirsizliklere kadar uzanan birçok boyutu olan çevre sorunsalı, ulusal güvenliğe yönelik kaygıları da beraberinde getirmiştir (Cali, 2010: 236-238). Klasik veya geleneksel güvenlik olarak nitelenen tehdit, tehlike, saldırı gibi olaylara karşı yürütülen güvenlik politikaları genelde geleneksel güvenlik önlemleri ile karşılanmaktadır. Çevre ile ilgili olaylarda ise bunlar yetersiz kalmaktadır. Alınabilecek önlemler klasik askeri önlemlerden ziyade ekonomik, sosyal ve çevresel nitelik taşıyacaktır. Çevre güvenliği açısından ilk sırada yer alan iklim değişikliği endişesine en fazla önem veren Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleridir. Bu sorunu güvenlik sorunu görmeyen ABD bile kabullenmek durumunda kalmıştır. Sorunun büyümesi, Afrika başta olmak üzere birçok yerde gittikçe artan kuraklıklara neden olacaktır. Sonucunda önlenemeyen göçler ve sosyal patlamalar insanlığı rahatsız edecektir (Yavuz, 2010).

Geleneksel güvenlik anlamındaki tehdit ve tehlikeler 1970'li yıllara kadar askeri ve savunma nitelikli olarak algılanmaktaydı (Cali, 2010: 238). Ancak, son otuz yıldır, doğal kaynaklar üstündeki derin tahribatın tüm canlıları, canlı-cansız tüm doğal kaynakları yani tüm ekosistemi yok edebilecek boyuta ulaşması, çevre sorunlarının küresel felaketler yaratma riski, güvenlik ve çevre ilişkisinin daha farklı bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmiştir. İklim değişikliği, ozondaki incelmeye, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, tehlikeli atıkların yasa dışı ticareti, doğal kaynak kıtlığı gibi sınıraşan çevre sorunları tüm gezegeni ve canlıları eşit derecede etkilemektedir. Bu sorunların, ulusal ve uluslararası istikrarsızlığa, uzlaşmazlığa hatta çatışmalara yol açma potansiyeli, bu sorunları önleyebilmek ve giderebilmek için hükümetleri ortak politikalar geliştirmeye ve hukuksal düzenlemeler yapmaya zorlamıştır (Algan, 2005). Nitekim, çevre sorunları etkisinin küresel düzeyde hissedilmesiyle 1970'lerden itibaren ulusal güvenlik kavramı, çevresel öğeleri de içerecek şekilde yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Yaşanan petrol krizi, doğal kaynakların sınırlı olduğu ve kaynak kıtlığının ekonomi kadar enerji güvenliğini de tehdit edecek boyuta ulaşabileceğini göstermiştir. Richard Falk'un, çevre-güvenlik bağlantısını gösteren 1971 tarihli '*Tehlike Altındaki Gezegen*' (*This Endangered Planet*) yapıtından bu yana, geleneksel güvenlik kavramının, gezegenimizin temel yaşam destek sistemlerindeki bozulmaların yarattığı güvenlik sorunuyla baş edebilmek için genişletilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Çevresel güvenlik kavramı, esas olarak ekolojik sistemin ve bunun bir parçası olan bireyin varlığının güvence altına alınması düşüncesine dayanmaktadır. Buradaki güvenlik kavramı, geleneksel anlamda devletin ve ulusal çıkarların korunması anlayışını yansıtan bir içerik taşımaktadır. 1977 yılında Lester Brown, ulusal güvenliğin tanımını yeniden yapmaya çalışmıştır (Algan ve Künçek, 1998: 75-103). Bağımsız Silahsızlanma ve Güvenlik Komisyonu (ICDSI), 1982 tarihli "*Ortak Güvenlik: Bir Silahsızlanma Programı*" isimli raporunda, "ortak güvenlik" kavramını ilk kez kullanarak, küresel güvenliğin değişen niteliğine dikkat çekmiştir. Bu raporla dünya kamuoyunun gündemine giren kapsamlı güvenlik kavramı, yoksulluk, küresel çevre sorunları ve nükleer savaş gibi tehditleri kapsamaktadır (Algan, 2002: 22).



Çevre-güvenlik ilişkisine dikkati çeken ilk uluslararası belge, BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun, hükümetlerin ve uluslararası toplumun gündemine sürdürülebilir kalkınma kavramını getiren ve çevre politikalarında küresel düzeyde bir dönüşüm sağlayan 1987 tarihli *Ortak Geleceğimiz* raporudur. Yoksulluk ve çevre ilişkisini vurgulayarak, kuşaklar ve bölgelerarası adalet anlayışını öne çıkaran bu yeni yaklaşım, uluslararası çevre politikaları üzerinde oldukça etkili olmuştur. Rapor çevre, barış ve güvenlik etkileşimine dikkat çekmektedir (Algan, 2002: 22). Ele alınan çevre ve güvenlik bağlantısı, devletlerin devam eden çevresel bozulmalara yönelik sorumlulukları, çevresel konuları güvenlik boyutuna taşımış ve politika basamaklarında önem sırasını yükseltmiştir. Bu durum, politik önceliklerin yeniden listelenmesini gerektirmiş, çevresel kavramlar, stratejik tartışmaların konusu haline gelmiştir (Barnett and Dovers, 2001: 161). Richard Ullman, *'Redefining Security' (Güvenliği Yeniden Tanımlamak)* başlıklı makalesinde, askeri olmayan ama daha tehlikeli bazı tehditlerin de ulusal güvenlik kapsamında ele alınması gerektiği düşüncesiyle; vatandaşların yaşam kalitesini açık, ani ve şiddetli bir şekilde değiştiren tehditleri, eylem ve doğa olaylarını da ulusal güvenliğe yönelik tehditler olarak değerlendirerek çevresel güvenlik kavramını genişletmiştir (Dabelko and Dabelko, 1993).

Çevresel güvenlik kavramının ilk çağrışım yaptığı kavram *ekolojik güvenlik* olmuştur. Ülkelerin çıkarlarına ve sınırları içinde yaşayan halkın varlığına ve geleceğine yönelik her türlü tehdidin önlenmesi olarak tanımlanan ulusal güvenlik kavramına; küresel ısınma, ormansızlaşma, türlerin devamı ve kirlilik gibi etkenlerden kaynaklanan tehditlerin eklenebilmesi sorusuna bir yanıt olarak ortaya sürülen "ekolojik güvenlik" kavramı, çevresel güvenlik kavramı yerine kullanılmaktadır (Eckersley, 2005). Çevresel güvenliğin bundan daha geniş bir içeriğe sahip olduğu, deniz, su ve boğaz güvenliğini ve doğal kaynak güvenliğini de içerdiği görülmektedir. Enerji güvenliği ve besin güvenliği de bunun içine girmektedir. Güvenlik kavramındaki bu değişim, çevresel sorunların anlaşılması ve çözümlenmesi için çevresel güvenlikle birlikte sürdürülebilirlik kavramının da bu yapıyla bütünleşik olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Çevresel güvenlik, kuşaklararası eşitliğe ve toplumların etkilenmesine, sürdürülebilirliğe kıyasla daha çok odaklanır. Çevresel güvenlik, klasik güvenlik politikasının çevreci bir yapıya dönüşmesinin olasılıklarını araştırır, belki de çevresel güvenliğin en önemli farklılığı siyasi boyutunun bulunmasıdır (Uğurlu, 2006: 67). Geleneksel güvenlik ile çevresel güvenliği ayrı kavramlar olarak değerlendiren düşünürler olduğu gibi Ullman'ın açtığı yolu izleyerek; "güvenlik salt askeri, ekonomik, bu kapsamda çevresel bir konu değildir; tüm bu öğelerin karşılıklı etkileşiminden doğan bir olgudur" savunuyla, çevresel güvenliği geleneksel güvenlik içinde bir yerlere koymaya çalışırlar da bulunmaktadır (Shaw, 1996: 39-44). Hangisi benimsenirse benimsensin çevresel güvenlik, güvenlik türlerinden biri olarak sıralamada yerini almış bulunmaktadır.

Çevresel bir sorunun güvenlik boyutu, çevreye ve güvenliğe bakış açısına göre de değişebilmekte; önemli veya önemsiz görebilmektedir. Ne var ki, bugün artık bir ulusun yalnızca kendi iç işlerini etkileyen eylemleri, başka devletlerin de iç işlerini etkileyenlerden ayırt etmek zorlaşmıştır (Yıkılmaz, 2003: 78). Çevresel sorunların küreselleşmesi gibi çevresel güvenliği tehdit eden öğeler de çoğu zaman sınır ötesi özellik göstermektedirler. Çevresel güvenlik sorunlarının öneminin çerçeve olarak tanımlanmasına yardımcı üç belirgin değişken bulunmaktadır. Bunlar stratejinin de öğeleri olan; *zaman, yer ve etkidir* (Barnett and Dovers, 2001: 161). Sorunları önceliklendirirken kullanılan bir diğer araç da etkilerin yayılım boyutlandırılmasıdır. Buna göre sorunlar mikro (küçük), mezo (orta) ve makro (büyük) olmak üzere üç çerçevede ele alınabilir. *Mikro sorunlar*, o bölgenin özelliklerine bağlıdır ve geçici hassaslıklardır. Genellikle yerel ya da sektörel dirler. Olağanüstü bir sorumluluk yetkisi gerektirmez ya da politik karışıklığa neden olmaz ve dış ilişkilerde sorun yaratmaz. *Mezo sorunlar*, aslında büyük olan konuların küçük kısımları olup genellikle tek bir ülkenin sınırları içinde, bir ile on yıl arası bir zaman dönemini kapsayan sorunlardır. Ülkeler arasında olduğunda doğrudan savaş nedeni olmayacak sorunlardır, buna orta düzeyde güvenlik sorunu denilebilir. *Makro sorunlar* ise çok tarafı karşı karşıya getiren, karmaşık, belirsizliklerle dolu, bölgeye ait özelliklere sahip, geçici yayılımcı, diğer sorunlarla yakından ilintili, insanı ve doğal sistemi yok etme tehdidi içeren sorunlardır (Barnett and Dovers, 2001: 161). Çevresel güvenliğin odaklandığı sorunlar makro ölçekteki çevresel sorunlar olarak tanımlanabilir.

Çevresel güvenliğin üç boyutu bulunmaktadır: *İlk boyutu*, insanların ve öteki canlı varlıkların yaşamlarını ve varlığını tehlikeye düşürecek olan bir çevre bunalımına yol açmasıdır. *İkinci boyutu*, çevre sorunlarının ekonomik ve siyasal istikrarı tehdit eden niteliğidir. *Üçüncü boyutu ise* çevresel kaynakların paylaşılmasının ve çevreden kaynaklanan sorunların ülkeler ve topluluklar arasında çatışmalara yol açma riskidir (Keleş ve Ertan, 2002: 240-241). Günümüzde devlet öncelikli güvenlik algılamalarından insan öncelikli güvenlik algılamasına bir kayış söz konusudur. Bu kapsamda, insan varlığının ve gezegenin güvenliği kavramları ön plana çıkmıştır. Devletlerin ülke içinde kendi



vatandaşlarına yönelik şiddet uygulamaları ve gezegenin güvenliğini tehlikeye düşürecek girişimlere karşı yapılan müdahaleler, artık devletlerin iç işlerine müdahale olarak algılanmamaktadır (Algan, 2005). Bu nedenle çevresel güvenliğe yönelik tehditler, ancak işbirliği, ortak yönetim ve çokuluslu süreç ve mekanizmalarla ele alınmalıdır (Yıkılmaz, 2003: 78).

ÇEVRE SUÇU VE SINIRASAN ÇEVRE SUÇU

Suç ve suçluluk, hukuksal normların ihlalidir. Ceza yasaları yoluyla bu normların ihlali durumunda verilecek cezalar belirlenmiştir. Ağır veya hafif suç olarak cezalandırılan kasıtlı bir harekettir. Suçlar, kişilere, topluma, ulusa, devlete ve uluslararasına karşı olabilir. Çok çeşitli suç ve suçluluk vardır; kaçakçılık, hırsızlık, cinsel suçlar, şiddet suçları, yankesicilik, mala yönelik suçlar, kamu düzenini bozan suçlar, meslek suçları, organize suçlar vb. Suç, evrensel, genel bir olaydır; tarihin en eski devirlerinden beri var olmuştur ve var olmaya devam edecektir. Suçsuz bir toplum hayal sayılır. İnsanların birlikte toplum halinde yaşamasının ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler ve uyumsuzluklar buldukça suç da var olacaktır. Suç görecelidir. Suçu oluşturan eylemler zaman ve yere göre değişkendir (Dönmezer, 1994: 45). Suç sosyal bir uyumsuzluktur, sosyal uyumsuzluklar ise statik bir topluma göre dinamik toplumlarda daha fazla olur (Dönmezer, 1975: 49). Suçu açıklamaya çalışan teorilerin bir kısmı biyolojik ve psikolojik açılardan (birey odaklı olarak) yaklaşmış, diğer bir kısmı ise suça sosyolojik (toplum ve çevre etkenleri ile) bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Sosyolojik teoriler, suçun açıklanmasında çevre ile insan arasındaki etkileşime odaklanmıştır. Suç olarak nitelendirilen davranışları, meydana geliş biçimlerini ve kapsamlarını tam olarak açıklayan bir teori yoktur. Suç teorileri tek bir insan için değil, belirli bir grup için açıklayıcıdır. Günümüzde, yerel ve küresel boyutta yaşanmakta olan süreçlerde, özellikle sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı, suç olaylarının meydana geldiği alanların özelliklerini ve etkinliğini açıklamada sosyolojik teoriler kullanılmaktadır (Aksoy, 2009).

Suç, bireylere, topluma ve kamu düzenine olan sayısız etkileriyle kesinlikle üstesinden gelinmesi ve önlenmesi gerekli bir sorundur. Suçun yol açtığı negatif etkiler aslında görüldüğünden çok daha fazladır. Suçun etkisi yayılcıdır. Bu zararlar suçun doğrudan sebep olduğu maddi-manevi hasarlardan başlar ve doğrudan mağdurun sonra dolaylı olarak yakınlarının ve tüm toplumun kayıplarına kadar uzanır. Suç ve suçlularla mücadelede ve suç sonrasında suçluların yargılanması, ceza almaları için kurulan bir ceza- adalet sistemi vardır. Ceza-adalet sistemi de hesaba katıldığında, basit bir suç sonrasında bile toplum açısından büyük bir maliyetin oluştuğu görülür: Adli tahkikatlar çerçevesinde polisiye işgücü kaybı ve ilgili diğer giderler, mahkeme masrafları ile ceza ve ıslah mekanizmalarının neden olduğu diğer masraflar. Maddi hasarların yanı sıra suçun sebep olduğu toplumsal sarsıntı, korku ve güvensizlik ortamı da onarımı en zor olan hasarlardandır. Zira suç korkusunun ortaya çıkarmış olduğu toplumsal fatura, suçun kendisi tarafından neden olunan faturadan çok daha yüksektir. Suçun sebep olduğu güven bunalımları nedeniyle halkın birbirine güveni günden güne azalır. Bu bağlamda “suç korkusu”, insanların kendilerini ne kadar güvende hissettikleri güvenlik hizmetlerinin kalitesi noktasında en önemli ölçütlerden biri olarak değerlendirilmelidir (Dolu, Uludağ ve Doğuş, 2010: 61).

Çevre suçu, çevresel değerlere zarar verilmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik işlenen suçlardır. Çevre suçu, çevreye ilişkin yasa ve düzenlemelerin bir takım kişi ve kuruluşlarca maddi birtakım yararlar nedeni ile ihlal edilmesi ile işlenir. *Kabahat*, uygunsuz hareket, çirkin yakışıksız davranış, kusur, töhmet olarak ifade edilir. Sokağa çöp atmak kabahattir ama kimyasal atıkları çevreye dökmek suçtur. Çünkü bunun sonucunda çevre geri döndürülemez bir şekilde tahrip olabilir, insanlar ve diğer canlılar zarar görebilir ve ölebilirler. Böylece çevreyi kirletme ve bozma fiilleri pek çok ülkede suç olarak düzenlenmiş ve bu suçları işleyenlere de eylemin niteliğine göre değişen çeşitli cezalar verilmesi öngörülmüştür. Çevre suçu çevreye karşı suçtur. Bu suçları şu kesimler işleyebilir: gerçek kişiler; özel ve tüzel kişiler. Genel kurallara göre, suçun başlıca üç ögesi vardır. Bunlar, nesnel (maddi) öge, öznel (manevi) öge ve yasal öge olarak bilinir. Birincisi, suç işleyen kişinin, çevresinde, belirli bir sonuç doğuran eylemini anlatır. İkinci öge ile eylem sahibinin kastı anlatılmak istenir. Ama kimi zaman, savsaklama (ihmal) derecesinde kusur da, yeterli sayılabilmektedir. Son olarak, yasanın eylemi suç olarak nitelemesi zorunludur (Keleş, 1994: 276). Suçun maddi unsurları; hareket, sonuç, fail ve mağdurdur. Yasa tarafından yapılması yasaklanan bir hareketin yapılmasıyla suç işlenmiş olur. Suçun oluşması için bir zararın meydana gelmesi gerekir. Bir hareketle birden fazla suç işlenirse, her suçun cezası ayrı ayrı hesaplanarak toplamı faile cezalandırılır. Ancak, çevre suçları klasik anlamda suçlardan bazı özellikleriyle ayrılmaktadır. Bu tip suçlarda failin ve suç teşkil eden olaydan ötürü zarar görenin saptanması zordur. Bu tür suçlar, kişilerin değil, çevrenin ve toplumun zarara uğramasını ifade etmektedir (Kaya ve Ertürk, 2008: 86).



Ülkedeki çevresel değerleri korumak, insan faaliyetleri nedeniyle çevreye zarar verilmesi durumunda çevresel sorunlara çözüm getirmek ve zarar görenleri tazmin etmek, devletin temel sosyal sorumlulukları arasındadır. Yürürlüğe konulmuş yasa ve teknik yönetmelikler, çevre koruma konusunda etkin denetim mekanizmaları olarak kullanılmaktadır. Bu yasalara aykırı davranılması durumlarında, “suçun failleri” hakkında idari ve cezai soruşturmalar açılmakta ve “suçlular” yasalarda belirtilen “cezalarla” yükümlendirilmektedir. Bu teorik olarak mümkündür. Ama temizlenecek olan yerdeki kirliliği “sıfır” düzeyine indirmek gibi bir yaklaşım, pratik olarak mümkün olmayabilecektir ve yapılamayan makul temizlikten dolayı çevre bu durumda en fazla zararı gören taraf olacaktır. Küresel çevre yasalarının temelini teşkil eden bir kavram olarak, *kirleten öder* ilkesinin sağlıklı bir şekilde işlemesi; yakalanan kirletenin “ne kadar ödediği” veya “ne için ödediği”; ödenen parasal cezanın “ne amaçla kullanılmak üzere alındığı” ve “yaratılan çevre kirliliğinin temizlenmesi için kullanılıp kullanılmadığı” açıklığa kavuşmadığı sürece, devletlerin çevre koruma görevini etkin olarak yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir (Zanbak, 2003: 1-2). Aynı soru, sanayi atıklarının bir bedel karşılığında depolandığı yerlerde ileride ortaya çıkabilecek yeraltı su kirliliğinin temizlenmesi için gerekecek milyonlarca dolarlık çevre ıslah projelerinin sorumluluğunun kimde olması konusunda da sorulabilir. Ayrıca, çevresel sorumluluk konuları teknik açıdan oldukça karmaşık olmaları nedeniyle projeleri yürütecek devlet kurumlarının ileri düzeyde uzmanlık seviyesinde elemanlara sahip olması gerekir. Bu kurumların olası politik baskılardan etkilenmeyecek yetkilerle donatılmış olması ve teknik açıdan yanlış yapmaları durumunda yasal olarak yargı önüne çıkabilir niteliklerinin bulunması gerekir (Zanbak, 2003: 3-4).

Çevre suçlarının bir ulus sınırını aşmış küreselleşmesi durumunda uluslararasılaşma söz konusu olmaktadır. Bu tür faaliyetler ulusal sınırların aşılması ya da etkilerinin küresel çaplı hale gelmesi durumunda uluslararası çevre suçu olarak nitelenir. *Uluslararası çevre suçu*, çevreye yönelik zararlı faaliyetlerin ulusal sınırları aşması, etkilerinin küresel çaplı olması sonucunda oluşan suça denmektedir. Uluslararası çevre suçu kavramı, uluslararası alanda çevreye ilişkin yasa ve düzenlemelere yönelik ihlal durumlarını tanımlamaktadır. Sorunun boyutu basit bir ihlalin ötesine geçmektedir. Uluslararası nitelikte suç oluşturan faaliyetler; biyolojik çeşitliliğe ilişkin suçlar, doğal kaynaklara ilişkin suçlar, atıklara ilişkin suçlar, yasaklanmış maddelere ilişkin suçlar olarak gruplanmaktadır (Brack and Hyman, 2002: 4’ den aktaran Kaya ve Ertürk, 2008: 88). Küreselleşme, ulaşım ve iletişim sektöründeki gelişim, uluslararası çevresel suçların yoğunlaşarak artmasına neden olmaktadır. Özellikle sağlık açısından ciddi tehdit oluşturan tehlikeli atıklar, bazı şirketler tarafından doğrudan veya suç örgütleri aracılığıyla izinsiz olarak başka ülkelerdeki deniz ve tarım alanlarına taşınmakta veya gömülmektedir. Bu sorun birçok çevresel sorunu da beraberinde getirmekte; kullanılabilir verimli arazilerin yok olmasına ve canlıların ölüm riskiyle karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır (www.kom.gov.tr, 2011). Yasadışı yabani yaşam ürünleri ve ozona zararlı maddelerin yasadışı ticareti, yasadışı balıkçılık, balina, fok avcılığı, kesim ve kerestecilik, yasadışı atık transferi ve bertarafı, genetik olarak değiştirilmiş canlı organizmaların sınır ötesi hareketi, petrol ve diğer atıkların yasadışı gemilerden denizlere boşaltımı, bazı tehlikeli kimyasalların ve ilaçların yasadışı üretimi, klonlama, kalıcı organik kirleticilerin üretimi ve ticareti bir çevre suçu olarak sorun oluşturmakta ve dünya gündemini sürekli meşgul etmektedir. Çevre suçlarının sonuçları hem doğal çevrenin, hem de insanlığın geleceğini tehdit edecek niteliktedir (UNEP, 2006: 295). Ne var ki, uluslararası çevre suçları, bireysel cezai sorumluluğun oluşturulması ve zarar görenin saptanmasının getirdiği zorlukların bir sonucu olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargı yetkisi dâhilinde olan bir suç olarak tanımlanmamaktadır (Aksar, 2005: 50). Uzak-yakın herkesi ilgilendiren bu tür suçlar, kaynakların bozulması ve tükenmesi durumunda ortaya çıkabilecek güvenlik tehditleri şeklinde yine Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargı yetkisi dâhilinde “saldırı ya da barışa karşı suçlar”la ilişkilendirilebilir (Eliot, 2007: 510’den aktaran Kaya ve Ertürk, 2008: 86).

Artan çevre suçları ve bunların hem doğaya hem de insanlığa verdiği zararlar, söz konusu suçlarla mücadeleyi önemli bir konu haline getirmiştir. Bu suçlar kaynakların tükenmesinin yaşam hakkının da ihlali anlamına geldiği için “insanlığa karşı işlenen suçlar” olarak da nitelenebilir. Soykırım içinde değerlendirilmesini savunanlar da vardır. *Soykırım*, (Genocide) kavramı, Birleşmiş Milletler 1948 Sözleşmesi’nde de belirtildiği gibi insanların, dinsel, ırki ve etnik farklılıklarından dolayı sistemli olarak yok edilmesi anlamına gelmektedir. Soykırım; doğrudan kişileri değil kişinin dâhil olduğu grubu hedef alır. Hedefi belli olmadan yardıma muhtaç ve savunmasız insanlara karşı seri şekilde katliamlar yapmaktır. Soykırım çeşitlerinden *Omnicide*, canlı olan her şeyi aynı anda toptan yok etmeyi anlatmaktadır. Örneğin atom bombası, tüm canlıları imha etme silahı olduğu için soykırım karakteri taşımaktadır ve atom bombasının üretiminin ve bulundurulmasının suç kabul edilmesinin gerektiği çünkü bombanın kullanılmasının canlı soykırımına yol açtığı belirtilmektedir. *Ecocide*, çevre soykırımını anlatır. Kimyasal ve nükleer silahların



kullanımının çevre katliamına yol açtığı belirtilmektedir. Canlı-cansız ne varsa yokolmaktadır. *Democide*, insan soykırımıdır. Planlı, istekli ve amaca uygun bir şekilde silahsız ve savunmasız birey ve toplumun yok edilmesinin içerir. *Culturcide*, kültürel soykırımıdır. Kültür değerlerinin yok edilmesidir. Bunlar dışında siyasal, etnik, ekonomik ve sosyal soykırımlar da vardır (Yürükal, 2007).

Çevresel güvenliği tehdit eden risklere karşı uluslararası alanda kimi önlemler alınmıştır. Küresel çevre sorunlarıyla mücadelenin bir parçası olan uluslararası çevre suçlarının denetimi, giderek daha fazla dikkat çeken bir sorun haline gelmektedir. Bu suçların denetim altında alınmasına ilişkin en önemli araç ise ilgili sorun alanına yönelik olarak hazırlanmış olan çok taraflı çevre anlaşmalarıdır. *Çok taraflı çevre anlaşmaları*, çevreyi korumayı, doğal kaynaklar üzerindeki insan etkisini yönetmeyi ve zararlarını engellemeyi amaçlayan yasal açıdan bağlayıcı nitelikteki hükümetler arası belgelerdir (Kaya ve Ertürk, 2008: 85). Sözleşmelerde bulunan kurullarla, çevresel güvenliği tehdit edecek etkinliklerin denetlenmesi ve önlenmesi amaçlanmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 241-242). Küresel çevre yönetiminin en önemli dayanağını çok taraflı çevre anlaşmaları oluşturmaktadır (UNEP, 2006: 295). Bununla birlikte, çok taraflı çevre anlaşmalarının ilgili suçların denetiminde başarılı olması, anlaşmaların gücüne ve etkin bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Çok taraflı çevre anlaşmalarının sayısı arttıkça bu tür suçların sayısı da artmıştır. Bu tür anlaşmalar bu suçları çekici hale de getirmişlerdir. Çevre açısından duyarlı ürünlerin yasadışı ticaretinde görülen büyüme, bu suçları önlemeye yönelik olarak hazırlanmış çevre anlaşmalarının zayıflığından, yetersiz uygulanmasından veya taraf devletlerin uygulamaya ilişkin sorunları nedeniyle yeterince etkin olamamalarından kaynaklanmaktadır (Kaya ve Ertürk, 2008: 85). Uluslararası çevre suçları farklı şekil ve tarzlarda ortaya çıkabilmekte ve genelde düşük risk taşımaktadırlar ve bu suçların takibi, soruşturma ve cezalandırmasını içeren süreç eksikliklerle doludur. Birçok ülkede yasadışı gelirlerin yasal sektörlere sızmasını engellemek amacıyla finansal, polisye ve adli önlemler olmasına rağmen, suç örgütlerine para akama merkezi gibi hizmet veren bazı ülkelerin varlığı, sınıraşan organize suç sorununun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ülkelerin farklı hukuksal düzenlemeleri, teknoloji ve küreselleşmenin insan, mal ve para transferinde sağladığı kolaylıklar ve geçirgen ulusal sınırlar, suç örgütlerinin suistimal alanına girmektedir. Ayrıca, ülkelerin mücadelecı birimleri arasındaki koordinasyon ve bilgi paylaşımındaki aksaklıklar ve yetersizlikler de suç örgütlerinin kendilerine avantaj sağladığı boşluklara dönüşmektedir (www.kom.gov.tr, 2011). Diğer yandan, dünyadaki genel gelişmelere bakıldığında, çevre en esnek davranılan konulardan biri olmuştur. Uluslararası sözleşmelere konu olan düzenlemeler, çevrenin esnek özelliği gereği çok boyutludur. Yeryüzünde nerede bir kirlenme ortaya çıkmışsa onunla ilgili uluslararası sözleşme oluşturulmuş veya oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, devletlerin sözleşmeye taraf olması, kendi iradeleri ile mümkün olduğu için sözleşmenin etkinliği daha başlangıçta azalmaktadır. Diğer bir sorun, sözleşmenin imzalanmasından sonra sözleşmenin uygulanması ve denetlenmesi sorununun da tam olarak çözülebilmemiş olmamasıdır. Çevre konusunda uluslararası nitelikteki sözleşmelerin özelliği, devletler için geniş hareket olanakları getirmesidir. Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanmasının büyük oranda ulusal hükümetlere bırakılmıştır. Nihai sorumluluk taraf devletlerindir. Eğer devletler isterlerse belli bir süre sonra antlaşmadan çekilebilirler. Taraf olan devlete böyle bir olanağın verilmesi, çevrenin korunması açısından çeşitli sakıncalar doğurabilir. Bu yapılan sözleşmelerin zayıf noktasını oluşturmaktadır. Gelişmekte olan hükümetlerin bu sözleşmelerin gereğini yerine getirecek altyapıdan yoksun olmaları suçun denetimini güçleştirmektedir. Sözleşmelerin uygulanmasında görülen yerel zaafiyetler, uygulamayı güçleştirmektedir. Giderek yaygınlaşan ve uluslararası yasadışı uyuşturucu ve silah kaçakçılığının sonraki en önemli suç olan uluslararası çevre suçları, küresel çapta etkiler yaratabilen son derece önemli bir sorun olmasına rağmen denetimleri büyük ölçüde yetersiz kalmaktadır. Sınır denetimleri, izin ve ruhsat işlerinde gereken özen gösterilmediğinde gözden kaçabilmektedir. Bu tür anlaşmaların çözüm aşamasında da yetersiz kaldığı görülmektedir. Gerçi uluslararası sözleşmelerde, sözleşmeye ilişkin herhangi bir sorun çıkması durumunda, sorunun nasıl bir yöntemle çözüleceği de belirtilmektedir. Kimi sözleşmeler sorunlu konuları aralarında görüşme yolu ile çözümden başka bir yol önermezken kimi sözleşmeler sorunun çözümü için yaptırım olan hakem heyetleri veya komisyonlar kurulmasını öngörmektedir (Çevre Mevzuatı, 1995: 20). Sonuç olarak uluslararası antlaşmalar bile çevre koruma açısından değerlendirildiğinde çok fazla engelleyici bir özellik göstermemektedir. Yine de, çevre suçlarıyla mücadeleyle ilişkin olarak hem anlaşmaların güçlendirilmesi hem de taraf devletlerin uygulamaya ilişkin sorunlarının aşılması bağlamında anlaşmayı uygulama kapasitelerini artırmak gerekmektedir (Kaya ve Ertürk, 2008: 85).

Küresel tehditlerle mücadelede en önde gelen çok taraflı işbirliği örgütü Birleşmiş Milletler'dir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler bünyesinde yürütülen çalışmaların, söz konusu tehditlerin tamamen bertaraf edilmesini sağlamadığı görülmüştür (Erhan, 2003). Bu suçlarla mücadele çok boyutludur. Bu sürecin en önemli güdüleyicisi, çevre anlaşmalarına uymak ve çevre duyarlılığını geliştirmektir. 20. yüzyılın son yarısında bu küresel örgütlerin yanı sıra, sınıraşan suçlara karşı işbirliği eden çeşitli bölgesel örgütler de kurulmuştur. Örneğin, Avrupa Konseyi,



Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Doğu ve Batı blokları arasında diyalog kurulabilmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Sahtecilikle Mücadele Ofisi (OLAF), Avrupa Polis Ofisi (Europol) kurulan bölgesel örgütlenmelerdir (*www.kom.gov.tr*, 2011). 1996'dan bu yana G8 zirveleri çevre suçlarına karşı daha etkin ve daha iyi koordine edilmiş eylem çağrısında bulunmaktadırlar. UNEP, İNTERPOL, Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) ve pek çok sivil toplum örgütü ile bölgesel örgütün bu alanda önemli girişimlerde buldukları görülmektedir. Dünya Çevre Hukuku Ağı (E-LAW), DGÖ Gümrük Uygulama Ağı, AB Çevre Hukuku Uygulama Ağı (IMPEL) bu anlamda önemli oluşumlardır (French and Mastny, 2001: 19).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güvenlik, toplum yaşamında düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi ve emniyeti anlamına gelmektedir. Dünya yeni bir çağa, eski iki kutuplu düzenden, çok başlı düzensiz bir ortamla girmiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte güvenlik sorunları da küresel hale gelmeye başlamış; eski güvenlik algılamaları da değişime uğramıştır. Güvenliğin anlamı genişlerken tehdit odaklarının belirginliği ve somutluğu giderek kaybolmaktadır. Artık ulusal ve uluslararası güvenlik sorunları iç içe geçmekte; aralarındaki ayrım belirsizleşmektedir. Uluslararası güvenlik ve ülke güvenliği kavramları ile ilgili yeni algılamalar oluşmaktadır. Bu yeni güvenlik algılamaları içerisinde, terörizm, toplumsal şiddet, etnik çatışmalar, yoksulluk, iklim değişikliği, enerji, iş ve gıda güvenliği, sanal ortamdaki tehditler, iletişim güvenliği sorunları vb. pek çok alandaki yeni güvenlik endişeleri, ülkelerin toprak bütünlüğü güvenliğinin üzerine çıkmıştır.

İnsan faaliyetlerinin çevre üzerinde kötü ve geriye dönülmez etkileri, tüm canlıların geleceğini tehdit eder bir düzeye ulaşmış, *çevresel güvenlik* kavramını gündeme taşımıştır. Çevreye zarar veren olayların etkileri sadece belirli bir bölgeyle sınırlı kalmamakta, küresel etkiler de doğurmaktadır. Küresel çevresel yıkımın öngörü olmaktan çıkıp iklimin değiştiği, doğal yaşamın yok olduğu, tüketim anlayışının hayatımızı kapladığı bir dönemde, savaş ve şiddet giderek artmakta, yıkım kültürü tüm dünyaya hızla yayılmaktadır. Yıkımın en belirgin olduğu ve küresel açıdan etkisinin görüldüğü alanlardan biri de çevredir. Doğal ve çevresel tehditler, sınıraşırı suçlar günümüzde askeri tehditlerin önüne geçmiştir. Bu yüzden, daha önce küresel güvenlikte oldukça sınırlı bir yere sahip olan çevresel konular ile insani ve ahlaki sorunlar, şimdi merkezi bir konuma gelmiştir. *Uluslararası çevresel suçlar*, insanlığı, toplumları, ülkeleri ve dünyayı tehdit etmektedir.

Bu nedenle, uluslararası çevre suçlarına karşı küresel bir bakış açısı oluşturulması zorunluluğu doğmuş; çevrenin korunması için küresel ve bölgesel çapta çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Herkes, ekonomik, toplumsal, insani ve ekolojik alanlardaki kaynakların sınırsız kullanımının barış ve güvenliği tehdit etmeye başladığını kabul etmiştir. Yeni güvenlik sorunlarıyla başa çıkabilmek ve sınır aşan suçlarla mücadele edebilmek için ülkelerin birbirleriyle karşılıklı güvene dayanan işbirliğine ihtiyaçları her geçen gün daha fazla artmaktadır. Ama ülkelerin tek başlarına mücadele edemeyecekleri bu yeni sorunların üstesinden gelmesinin en etkili yolu kurumsallaşmadır. Güvenlik sorununa, dış politikaların ayrılmaz bir parçası haline getirip uzun erimli bir bakış açısı geliştirerek küresel ve bütünsel bir yaklaşım içinde bakmak gerekmektedir. Öz olarak, çevresel tehditler ve suçlarla mücadele konusunda, devletler, uluslararası örgütler ve bireyler, bencil düşünce sistemlerini terk ederek daha duyarlı olmak durumundadırlar.

KAYNAKÇA

- AKSAR, Y. (2005). “Uluslararası Suçlar, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Yeni Türk Ceza Kanunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 1/43-51.
- ALGAN, N. (2002). “Türk Boğazları’nda Çevresel Güvenlik”, **Mülkiye Dergisi**, C: XXVI, S: 234/21-34, Mayıs-Haziran.
- ALGAN, N. (2005). “Kirlilikten Ulusal Güvenliğe”, <http://www.yesilufuklar.info/rec-bulten/rec-turkiye/640>, 03.01.2005.
- ALGAN, N. ve Künçek, Ö. (1998). “*Transboundary Population Movements: Refugees, Environment and Politics*”, **The Turkish Yearbook of International Relation** (Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı), No: XXVIII.
- AXWORTHY, A.L. and Fallick, K. Ross (2006). “*The World Urban Forum 2006 Vancouver Working Group Discussion Paper*”, **The Liu Institute for Global Issues at the University of British Columbia**, İngiltere.
- BARNETT, J. (2003). “*Security and Climate Change*”, **Global Environmental Change**, C.13, N.1/ 7-17.
- BARNETT, J. and Dovers, S. (2001). “*Environmental Security, Sustainability and Policy*”, **Pacifica Review: Peace, Security and Global Change**, Vol. 13, Num. 2, June.



- BRACK, D. and Hayman, G. (2002). **International Environment Crime: Nature and Control of Environmental Black Markets**, Background Paper for RIIA Workshop, London: Royal Institute of International Affairs.
- BUZAN, B. (1991). **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, Great Britain, Harvester Wheatsheaf.
- CALİ, H. (2010). “Çevresel Güvenliğin Sınıraşan Boyutları”, **Yerelden Küresele Sınıraşan Suçlar**, 235-254, Ankara: Polis Akademisi.
- ÇETİN, E. (2003). “Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” **İmaj**, Sayı 2, Arka Plan Uluslararası Politika, <http://www.foreignpolicy.org.tr>. 10.09.2011.
- ÇEVRE MEVZUATI (1995). **3. Cilt**, Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları.
- ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI (2011). “Uluslararası Çevre Sözleşmeleri”, <http://did.cevreorman.gov.tr>, 12.09.2011.
- Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No. 5491, Kabul Tarihi: 26.4.2006, 13 Mayıs 2006 tarih ve 26167 sayılı R.G.
- DABELKO, G. D. and Dabelko, David D. (1993). “*Environmental Security: Issues of Concept and Redefinition*”, **Occasional Paper**, No.1, Harrison Program on the Future Global Agenda, June.
- DALBY S. (2008). “Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak” **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz/ 179-195, <http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2011/06.pdf>, 12.09.2009.
- DOLU, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2010). “Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi” **A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 65, S. 1/57-81.
- DÖNMEZER, S. (1975). **Kriminoloji**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- DÖNMEZER, S. (1994). **Kriminoloji**, İstanbul: Beta.
- ECKERSLEY, R. (2005). “*Ecological Security Dilemmas*”, **New Environment Agendas II: Chapter 8**, <http://www.arts.monash.edu.au/ncas/teach/unit/pol/chpt08.html>, 10.10.2011.
- ELLİOT, L. (2007). “*Transnational Environment Crime in The Asia Pasific: An ‘Un(der)securitized’ Security Problem*”, **The Pacific Review**, Vol.20, No.4.
- ERHAN, Ç. (2003). “Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele” http://www.stradigma.com/haziran2003/makale_01.html, Sayı:5, 10.10.2011.
- FREVEL, B. (2006). “*Urban Safety*”, **German Policy Studies**, Vol 3, No: 1, 1-18. Almanya.
- FRENCH H. and Mastny, L. (2001). “*Uluslararası Çevre Suçlarını Denetim Altına Almak*”, **Dünyanın Durumu**, İstanbul: Tema Vakfı.
- KARABULUT, B. (2009). “Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 23, Güz/1-11.
- KAYA, E. (2009). “*Kent Yönetimlerinin Temel Sorumluluk Alanı*”, <http://www.yerelsiyaset.com/v2/index=800>, 12.09.2010.
- KAYA, Y. ve Ertürk, H. (2008). “*Uluslararası Çevre Suçlarıyla Mücadele ve Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarının Etkinliği*”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 4, No: 15, 85-112.
- KAYPAK, Ş. (2011), “Kent Güvenliğinde Yeni Açılımlar; Toplum Destekli Polislik”, **Suçla Mücadelede Çağdaş Yaklaşımlar** Toplum Destekli Polislik Teori ve Uygulamaları, Polis Akademisi Yayını, Güvenlik Yönetimi Serisi 2, Ed. M. Karakaya ve S. Gültekin, Ankara, 43-72.
- KAYPAK, Ş. (2012). “Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 20. Yıl Özel Sayısı (2012), Cilt:8, Yıl:8, Özel Sayı, 8:1-22.
- KRAHMANN, E. (2005). “From State To Non-State Actors: The Emerge Of Security Governance”, **New Threats and New Actors In International Security**, Elke Krahmnn (Ed.), Palgrave Macmillan.
- KELEŞ R. (1994). “*Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler*”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/465/5332.pdf>, 275-281.
- KELEŞ, R. (2006). “*Çevrenin Uluslararası Boyutları*”, <http://www.kusatak.org/attachment.doc>, 10.10.2011.
- KELEŞ, R. ve Hamamcı, C. (2005). **Çevre Politikası**, Ankara: İmge.
- KELEŞ, R. ve Ertan, B. (2002). **Çevre Hukukuna Giriş**, Ankara: İmge.
- KOÇER, G. (2005). “*Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenliği*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara: Genelkurmay Denetleme Başkanlığı.
- KÜÇÜKŞAHİN, A. (2006). “*Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?*”, **SAE Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 2, Sayı 4 Aralık, 7-40.
- MASLOW A. (1968). **Motivation And Personality**, New York: Harber Publishing,



- PEKTAŞ, K. (2003). “Belediye Yönetiminde Zabıta Hizmetleri ve 21. Yüzyıl Kentinde Zabitanın Yeri”, <http://basarm.com.tr/belediye/04.htm>, 11.06.2009.
- PORTER, G. and Brown, J. Welsh (1991). **Global Environmental Politics**, San Fransisco, Westview Press Inc.
- SANDIKLI A. (2011). “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarındaki Değişim”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=251, 12.10.2011.
- SHAW, Brian R. (1996). “When are Environmental Issues Security Issues?”, **Report of the Environmental Change and Security Project of the Woodrow Wilson Center Issue**, <http://www.aepi.army.mil/internet/env-sec-engage-cenral-com.pdf>, 39-44, 12.10.2011.
- ŞAFAK, A. (1989). **Ceza Muhakemeleri Usulü ve Polis**, Ankara: Polis Akademisi.
- TOPRAK, Z. (2001a). **Yerel Yönetimler**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- TOPRAK, Z. (2001b). **Kent Yönetimi ve Politikası**, İzmir: Anadolu Yayıncılık.
- TÜRKİYE ÇEVRE SORUNLARI VAKFI, (1989). **Ortak Geleceğimiz**, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu, Ankara: TÇSV.
- UĞURLU, Ö. (2006). Türkiye’de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- UNEP (2006). **Guidelines on Compliance With And Enforcement of Multilateral Environmental Agreements**, <http://www.unep.org>. 12.10.2011.
- ÜLMAN, B. (2000). “Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılaması ve Bölücülük”, **En Uzun On Yıl**, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Der: G. Özcan, Ş. Kut, İstanbul: Buke.
- WORLD WILDLIFE FUND, **Living Planet Report** (2004). <http://www.panda.org/downloads/general/lpr2004.pdf>, 10.10.2009.
- YAVUZ, C. (2010). “‘Güvenlik’ Kavramının Çok Boyutlu Yeni Anlamları”, **Güvenlik Stratejileri**, <http://www.turksam.org/tr/a1997.html>, 12.10.2011.
- YIKILMAZ, N. (2003). **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- YÜRÜKAL, S. (2007). “Batı Tarihinde İnsanlık Suçları”, <http://www.khaos.info>, 15.07.2007.
- ZANBAK C. (2003). “Avrupa Birliği’nde Çevresel Hukuki Sorumluluk (Environmental Liability) Konusundaki Gelişmeler”, **TKSD Çevre Çalışma Grubu**, 9 Aralık, Power Point Sunu. <http://www.tdk.gov.tr>. 10.10.2011.
- <http://www.kom.gov.tr>, “İşbirliği İhtiyacı”, Uluslararası İşbirliği Tr/KonuDetay.asp?id=10&BKey=338, 10.10.2011.